

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу **Височіної Надії Леонідівни «Психологічне забезпечення у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора наук
з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

1. Актуальність обраної теми.

Підвищення ефективності змагальної діяльності за допомогою засобів психологічного забезпечення є однією з важливіших проблем в сучасному олімпійському спорті, розв'язання якої потребує пошуку нових дієвих засобів і методів психологічної спрямованості та сприятиме вдосконаленню системи психологічної підготовки спортсменів. У зв'язку з цим своєчасність та актуальність дослідження обраної теми не викликає сумніву.

Найбільш помітно необхідність застосування систематизованих наукових знань у галузі психологічного забезпечення спостерігається у спорті вищих досягнень, оскільки сьогодні навантаження спортсменів знаходяться на межі їх фізіологічних можливостей, що пов'язано з виключно високим рівнем спортивних результатів, а психологічні резерви спортсмена є одним з ключових факторів підвищення результативності виступів у змаганнях.

Незважаючи на те, що проблема психологічного забезпечення підготовки спортсменів вивчалася різними вченими раніше, однак, відсутність її системного серйозного опрацювання та концептуального обґрунтування зумовила важливість і необхідність розвитку даного наукового напрямку.

Варто відзначити, що ця тематика має не лише теоретичну, але й практичну значущість для оптимізації процесу підготовки спортсменів в олімпійських видах спорту.

В результаті проведеного дослідження автором сформовано систему знань, яка узагальнює багаторічний теоретичний та емпіричний досвід фахівців у сфері психології спорту та має спрямованість на підвищення ефективності змагальної діяльності спортсменів. Тому дисертаційне дослідження Н.Л.Височіної є актуальним з позицій розвитку спортивної науки, насамперед олімпійського та професійного спорту.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна, повнота їх викладу в опублікованих працях

Розгляд представленої докторської дисертації свідчить, наскільки ретельно та ґрунтовно автором досліджено проблему психологічного забезпечення підготовки спортсменів в олімпійському спорті.

Дисертація складається зі вступу, семи розділів, практичних рекомендацій, висновків, списку використаних літературних джерел (497) і додатків (3). Дисертаційна робота викладена на 478 сторінках.

Привертає увагу системна спрямованість дисертації, що знайшло своє вираження у великій кількості наочного матеріалу – 38 таблиць і 60 рисунків, що забезпечує наочність сприйняття отриманих результатів дослідження.

У роботі використано 497 літературних джерел, серед яких є праці спеціалістів у сфері теорії спорту, науковців-практиків із загальної та спортивної психології та педагогіки, що дозволяє зробити висновок про міждисциплінарний характер представленої дисертації.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано зв'язок роботи з науковими планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, основні методологічні засади дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, а також визначено особистий внесок здобувача у спільно опублікованих наукових працях, подано інформацію про апробацію і впровадження результатів дослідження, окреслено етапи організації дослідження і визначено кількість публікацій автора за темою дисертації.

У першому розділі **«Сучасний стан проблеми психологічного забезпечення підготовки спортсменів в олімпійському спорті»** розглянуто історичні передумови розвитку та становлення понятійного апарата в спортивній психології, які дозволили науково обґрунтувати використання термінів «психологічна підготовка» та «психологічне забезпечення» у спортивній діяльності та визначити їх взаємозв'язок.

Докладно досліджено проблеми та зміст психологічної підготовки в сучасному олімпійському спорті. Вивчено роль психологічних факторів, що впливають на результативність виступів, у тренувальній та змагальній діяльності спортсменів як комплексу внутрішніх та зовнішніх складових, що формують світогляд та поведінку спортсмена і в значному ступені визначають його результативність.

Розглянуто психодіагностику та психокорекцію як основні структурні складові психологічного забезпечення у спорті.

Показано шляхи здійснення управління та контролю над психологічною підготовкою спортсменів в олімпійському спорті.

У другому розділі **«Методи та організація дослідження»** подано комплекс методів дослідження, їх зміст та умови використання, обґрунтовано вибір методів відповідно до об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження. Комплекс методів дослідження містить загальнонаукові та соціологічні методи дослідження, методи психодіагностики та методи математичної статистики. Наведена організація досліджень та контингент випробуваних.

У третьому розділі **«Діагностика особистісних характеристик спортсменів у різних видах спорту»** вивчено роль психічних пізнавальних і

емоційно-вольових процесів у діяльності спортсменів, показано особливості та критерії оцінювання психічних станів спортсмена як однієї з детермінант ефективності змагальної діяльності, розглянуто структуру психічних властивостей особистості та представлено структуру основних форм прояву психіки спортсмена.

Доведено, що одним із пріоритетних напрямів психодіагностичних досліджень у сучасному олімпійському спорті є вивчення вольової сфери особистості спортсмена. Дослідження показали, що основними структурними компонентами, що об'єднують блоки вольових якостей, і напрямками реалізації вольової сфери спортсмена є мотиваційні, емоційні, моральні та інтелектуальні якості. Серед універсальних вольових якостей, необхідних для успішної роботи в усіх видах спорту автором виділено: сміливість, наполегливість, віру в себе, цілеспрямованість, рішучість, відповідальність, дисциплінованість, терпіння, самовладання, саморегуляцію тощо. Проте, залежно від виду спорту, їх вплив на ефективність змагальної діяльності виражено різною мірою, що необхідно враховувати у ході розробки програм психологічної підготовки до змагань.

З урахуванням сучасних потреб змагальної діяльності та на основі вивчення структури особистості спортсмена, дослідження її окремих складових та виявлення їх впливу на змагальну діяльність, розроблено комплексну програму психодіагностичних досліджень, яка включає ряд методик, що характеризують основні психічні якості особистості спортсмена.

Подано розроблену методологію проведення психодіагностичних досліджень в олімпійському спорті і обґрунтовано доцільність її застосування, що сприяло вдосконаленню алгоритму психодіагностики. У структурі методології виділено ключові блоки: стратегія реалізації, формулювання цільових настанов і завдань реалізації, принципи, методи і напрями психодіагностики в олімпійському спорті, а також форми її реалізації та критерії оцінювання психологічних характеристик спортсменів.

На прикладі представників чотирьох видів спорту показано особливості та відмінності психологічного профілю спортсменів як наочна реалізація алгоритму застосування методології психодіагностичних досліджень в олімпійському спорті.

У четвертому розділі «Обґрунтування застосування психологічних засобів і методів, що впливають на ефективність змагальної діяльності» систематизовано та узагальнено знання про сучасні методи психологічної корекції особистості спортсмена в олімпійському спорті. Розроблено структуру методів психокорекції, що містить психотерапевтичні методи, психологічне консультування та психологічний тренінг.

Виділено основні психокорекційні напрями впливу на результативність виступів спортсменів, до яких відносяться: психокорекція емоційних станів у спортивній діяльності, корекція рівня психічної саморегуляції особистості та

психічних пізнавальних процесів спортсменів, психокорекція міжособистісних взаємин спортсменів, корекція системи цілепокладання спортсменів методом коучингу тощо.

Визначено основні психологічні фактори, що впливають на підготовку спортсменів, а також розглянуто зміст і форми їх прояву в змагальній діяльності.

Розраховані і проаналізовані інтегральні показники психологічних факторів, що впливають на змагальну діяльність в олімпійському спорті, виявлено їхні взаємозв'язки і пріоритетна значущість. Вивчено локальний вплив психологічних факторів на результативність спортсменів в олімпійських видах спорту (ігрових, циклічних, складнокоординаційних та єдиноборствах).

Сформовано систему психокорекції на основі врахування впливу психологічних факторів на підготовку спортсменів. В структуру системи входять комплекси методів психокорекції, що відповідають змістовній складовій кожного психологічного фактора.

У п'ятому розділі «Індивідуалізація психологічного впливу з урахуванням особистісних характеристик спортсменів» розглядаються шляхи впровадження у практику методології психодіагностичних досліджень в олімпійському спорті та проаналізовано основні психологічні показники спортсменів, що мають різні типи рухової активності. Автором доведено, що головні напрями психологічного забезпечення у системі підготовки спортсменів стосуються раціонального співвідношення і реалізації психодіагностичного та психокорекційного процесів з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей спортсменів, що дозволить підвищити ефективність їх змагальної діяльності.

В результаті дослідження основних психологічних характеристик спортсменів, що спеціалізуються в ігрових, циклічних, складно-координаційних видах спорту та єдиноборствах Н.Л.Височіною підтверджено теоретичні положення про те, що індивідуально-психологічні особливості спортсменів обумовлюють їх поведінкові реакції та стиль реалізації техніко-тактичних дій, що свідчить про важливість індивідуального підходу у розробці програм психологічного забезпечення спортивної діяльності.

Для підтвердження ефективності запропонованої системи психологічної корекції у групах випробуваних були відібрані спортсмени – представники тхеквондо, плавання і хокею на льоду (14 осіб), з якими проводилися тренінгові заняття індивідуального і групового характеру (в середньому двотижневі), з використанням практичних рекомендацій, що були надані на підставі психологічного обстеження. Передбачалося, що вони повинні поліпшити свої результати.

Аналіз спортивних результатів свідчить про те, що протягом року після застосування розробленої системи психологічної корекції 71 % спортсменів не тільки поліпшили, а й продемонстрували найкращий результат у своїй кар'єрі,

що підтверджено відповідними актами впровадження, та вказує на ефективність і доцільність використання запропонованого підходу.

У шостому розділі «Обґрунтування концепції психологічного забезпечення в системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті» визначено завдання та особливості психологічного забезпечення у багаторічній підготовці спортсменів, а також у підготовці спортсменів високого класу до головних змагань року та олімпійського циклу.

В результаті проведеного дослідження та застосування диференційованого підходу до питання вирішення завдань психологічного забезпечення на різних етапах багаторічної підготовки сформовано систему знань про психологічне забезпечення багаторічної підготовки спортсменів, що включає чотири основні блоки її реалізації.

Основним з блоків реалізації психологічного забезпечення у системі багаторічної підготовки спортсменів є психологічна підготовка, яка має прикладний характер, і підрозділяється на психодіагностику та психокорекцію, в процесі чого виробляється моделювання психологічного профілю спортсмена, створюються індивідуальні, узагальнені і групові моделі.

Крім цього методологія реалізації психологічного забезпечення включає організаційно-методичні аспекти, психологічні компоненти забезпечення ефективності спортивної підготовки та напрями психологічного забезпечення в процесі відбору та орієнтації підготовки спортсменів.

Дисертанткою науково обґрунтована та запропонована концепція психологічного забезпечення в системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті.

Методологічною основою розробленої концепції послужили: принципи детермінізму, єдності людської свідомості та діяльності, принцип системності у вивченні психологічних феноменів; знання про загальні закономірності і принципи періодизації та побудови багаторічної підготовки спортсменів; теорія діяльності; дослідження психічної адаптації; дослідження міжособистісних відносин у спільній діяльності малих груп і колективів; теорія мотивації; дослідження тривоги і тривожності, темпераменту, гендерних особливостей.

Основні положення концепції містять: передумови розробки концепції, теоретичні та практичні засади психологічного забезпечення в системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті та її концептуальні основи (мета, завдання, методи, принципи, умови, фактори впливу, критерії ефективності, етапи виконання, алгоритм реалізації).

Важливою особливістю розробленої концепції є поєднання методології проведення психодіагностичних досліджень та системи психологічної корекції особистості спортсмена в олімпійському спорті в органічному взаємозв'язку з етапами багаторічного вдосконалення та з урахуванням особливостей змагальної діяльності окремих видів спорту згідно з олімпійською класифікацією.

У цьому розділі «Аналіз і узагальнення результатів дослідження» охарактеризовано ступінь вирішення завдань дослідження та наведено узагальнені дані експериментальної роботи, що дозволило отримати три групи даних: ті, що підтверджують наявні положення про психологічне забезпечення в олімпійському спорті, доповнюють їх та абсолютно нові.

Підтверджено, що:

- психологічне забезпечення займає важливе місце у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті та є ефективним інструментом впливу на результативність їх виступів (Е. Н. Гогунів, Б. И. Мартянов, 2004; В. І. Воронова, 2007; А. В. Родионов, 2008);

- позитивного впливу на результати змагальної діяльності надає формування у спортсменів таких психологічних якостей, як: високий рівень мотивації досягнення, впевненість у собі, цілеспрямованість, стресостійкість, здатність до саморегуляції та самоконтролю (Л. В. Маришук, 2006; В. Riegler, G. B. Riegler, 2005; Е. П. Ильин, 2012; В. К. Сафонов, 2012);

- у процесі змагальної діяльності особливої значущості набуває наявність у спортсмена розвинутих волевових якостей (наполегливості, рішучості, відповідальності, дисциплінованості тощо) (А. Е. Тарас, 2005; В. В. Клименко, 2007; J. Beckmann, S. M. Fröhlich, A. M. Elbe, 2009).

Доповнено:

- проаналізовано та доповнено теоретичні відомості про процес розвитку та оптимізації ключових понять у сучасній психології спорту; розкрито зміст, уточнено сутність та визначено їх логічні взаємозв'язки і пріоритетна значущість (В. Ф. Сопов, 2010; Г. Д. Горбунов, 2012; В. В. Находкин, 2013);

- уточнено і доповнено дані з проблеми вибору напрямів реалізації психологічної підготовки і психологічного забезпечення (В. М. Мельников, 1987; В. В. Медведев, 1989; В. Г. Сивицкий, 2006; А. М. Lane, 2016);

- уточнено та доповнено інформацію про особливості та завдання психологічного забезпечення на різних етапах багаторічної підготовки спортсменів (Г. Б. Горская, 2008; О. Р. Гринь, В. І. Воронова, 2015; В. Н. Платонов, 2015);

- систематизовано ознаки та вдосконалено критерії психологічної підготовленості спортсмена в сучасному олімпійському спорті, що відрізняються від наявних критеріїв ступенем розробки та багаторівневою структурою (D. Gould, 2002; Г. Б. Горская, 2004; А. Родионов, 2008; В. W. Brewer, 2009);

- подальшого розвитку набули тенденції та закономірності формування фенотипічних психічних властивостей особистості спортсмена в олімпійському спорті (характер, спрямованість, здібності) (Р. С. Уэйнберг, Д. Гоулд, 2001; Н. С. Цикунова, 2003; А. А. Князев, 2008).

3. Достовірність результатів дослідження та їх новизна

Наукові положення, основні результати і висновки дисертаційної роботи Н. Л. Височіної визначаються науковою новизною, підтверджені шляхом математичної обробки та статистичного аналізу, що забезпечує їх обґрунтованість і достовірність.

Новизна положень та висновки дослідження відповідають вимогам, що висуваються до докторських дисертацій. Слід окремо зупинитися на ключових аспектах новизни роботи.

Одним із надбань дисертації є те, що автором вперше розроблено та теоретично обґрунтовано концепцію психологічного забезпечення в системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті. У запропонованій концепції поєднуються методологія проведення психодіагностичних досліджень та система психологічної корекції особистості спортсмена в олімпійському спорті у взаємозв'язку з етапами багаторічного вдосконалення з урахуванням особливостей змагальної діяльності окремих видів спорту згідно з олімпійською класифікацією. Спираючись на концептуальні положення, вперше сформовано систему знань про психологічне забезпечення підготовки спортсменів в олімпійському спорті і методологія її практичної реалізації; вперше розроблено і впроваджено у систему підготовки спортсменів методологію психодіагностичних досліджень з урахуванням специфіки змагальної діяльності, віку, статі, рівня кваліфікації спортсменів, що дозволило вдосконалити систему психологічного забезпечення в олімпійському спорті; вперше проведено аналіз і систематизовано сучасні засоби і методи психологічної корекції та розглянуто умови їх застосування у процесі підготовки спортсменів, залежно від специфіки виду спорту; вперше розроблено систему психологічної корекції особистості спортсмена, що базується на ефективних сучасних технологіях психологічного впливу, які враховують тенденції олімпійського спорту і особливості спортивної підготовки.

Практична значущість роботи полягає у:

- впровадженні розробленої системи психологічного забезпечення у підготовку національних збірних команд України з хокею на льоду, плавання, стрибків у воду, тхеквондо, веслування на байдарках і каное та інші (2014, 2015, 2016), що дозволяє оптимізувати результати та вдосконалити організацію процесу їх підготовки;

- розробці та апробації комплексу практичних рекомендацій для реалізації програми психологічного забезпечення на різних етапах багаторічного вдосконалення, що дозволяє підвищити ефективність змагальної діяльності спортсменів України;

- впровадженні розроблених комплексів психокорекційних дій для оптимізації психологічного забезпечення спортсменів у тренувальний процес членів національних збірних команд України (підтверджено патентами на

корисну модель № 89977 та № 96922);

– впровадженні основних положень дисертаційної роботи у практику роботи науково-дослідного інституту НУФВСУ (2015) та в освітні програми підготовки тренерів і спортсменів у вигляді курсів лекцій і практичних занять для слухачів Центру підвищення кваліфікації та перепідготовки НУФВСУ (2016, 2017) та Вищої школи тренерів Республіки Білорусь (2017).

Можна стверджувати, що за сукупністю положень, які становлять наукову новизну представленої дисертації, вона дійсно відповідає рівню докторського дослідження, оскільки пункти новизни, наведені в роботі, стосуються практично усіх актуальних сфер сучасної психології спорту.

Висновки дисертаційної роботи відповідають завданням дослідження і відображають його основні результати.

4. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях і їх відповідність вимогам Міністерства освіти і науки України

Основні матеріали дослідження викладено у 55 публікаціях, з них 2 монографії, 27 статей у фахових виданнях України, 14 з яких включено до міжнародної наукометричної бази, 4 – в зарубіжних виданнях, 1 стаття у виданні України, яке включено до міжнародної наукометричної бази; 11 публікацій апробаційного характеру; 10 публікацій додатково відображають наукові результати дисертації, з них 1 навчально-методичний посібник, 2 патенти, що свідчить про належний рівень апробації результатів і висновків дисертації.

Основні теоретичні положення роботи, методологія, новизна і практична значущість були викладені на: 6-th Baltic scientific conference «Sport science for sustainable society» (Riga, 2013); 17-th International Scientific Congress «Olympic Sport and Sport for All» (Beijing, 2013); IX International Scientific Conference «Achiev. of High School» (Sofia, 2013); Міжнародному семінарі «Система підготовки плавців високої кваліфікації», присвяченому 85-річчю НУФВСУ (Київ, 2014); XVIII Міжнародному науковому конгресі «Олімпійський спорт та спорт для всіх» (Алма-Ати, 2014); VIII, присвяченій 85-річчю НУФВСУ, та IX Міжнародних наукових конференціях молодих учених «Молодь та олімпійський рух» (Київ, 2015, 2016); XXI International Scientific Congress «Olimpic sport and sport for all» (Warsaw, 2017); Міжнародній науковій конференції «Проблеми акмеології в галузі фізичної культури» (Кишинев, 2015); XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні досягнення спортивної медицини, фізичної реабілітації, фізичного виховання і валеології» (Одеса, 2016); XX Міжнародній науковій конференції «Молода спортивна наука України» (Львів, 2016); X та XII Міжнародних науково-практичних конференціях «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації» (Дніпропетровськ, 2015; Дніпро, 2017); X Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт і здоров'я нації»

(Вінниця, 2016); Міжнародному науковому конгресі «Спорт. Олімпізм. Здоров'я», присвяченому 65-річчю організації вищої освіти з фізичної культури в Республіці Молдова (Кишинев, 2016 – I частина, 2017 – II частина); Міжнародній конференції «Сталий розвиток і спадщина у спорті: проблеми і перспективи» (Київ, 2017); на науково-методичних конференціях і круглих столах НУФВСУ, кафедр психології та педагогіки, історії та теорії олімпійського спорту.

5. Зауваження і недоліки дисертаційної роботи та автореферату

Незважаючи на те, що розглянута дисертаційна робота є завершеним та якісним дослідженням, існують окремі недоліки та зауваження, що потребують додаткової аргументації від автора.

1. Дослідження набуло б більшої наукової цінності, якби у першому розділі автором було проведено порівняльний аналіз розвитку та формування психологічного забезпечення підготовки спортсменів як наукової проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі.

2. У підрозділі 1.5 «Управління та контроль над психологічною підготовкою спортсменів в олімпійському спорті» розглянуто матеріал, який має переважно описовий характер і, на наш погляд, його доцільно було б систематизувати.

3. В експериментальній частині роботи представлені результати досліджень психологічних якостей представників ігрових, циклічних, складнокоординаційних видів спорту та єдиноборств. На наше переконання, цікаво було б також розглянути та зіставити з іншими видами спорту дані психологічних обстежень представників багатоборства та швидкісно-силових видів спорту, згідно з олімпійською класифікацією.

4. У розділі 5 докладно представлені дані про психологічні особливості спортсменів з урахуванням їх статі та гендерних характеристик, і визначено основні відмінності їх прояву у чоловіків та жінок, але це не відображено у висновках до дисертаційної роботи, що, за нашою думкою, бажано було б зробити.

5. Додаткового висвітлення та більш змістовного розкриття вимагають пропозиції та рекомендації автора щодо психологічного забезпечення підготовки спортсменів в олімпійському чотирирічному циклі (підрозділ 6.2).

6. На с. 397 подано практичні рекомендації на різних етапах багаторічного вдосконалення спортсменів. При цьому у п'ятому розділі дисертації достатньою мірою проаналізовано специфіку та запропоновано рекомендації щодо психологічного забезпечення підготовки спортсменів залежно від виду спорту. Для кращого сприйняття цього матеріалу його доцільно було б узагальнити в табличній формі та відобразити у практичних рекомендаціях.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Однак в цілому, висловлені зауваження не впливають на високу позитивну оцінку дисертаційної роботи Н.Л.Височіної. Рецензована дисертація вирішує конкретну й значущу науково-прикладну проблему, містить низку раніше не захищених положень, які є особистими здобутками автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку спортивної науки.

Зміст дисертації у встановленому нормативними актами обсязі та формі відображено в авторефераті.

Матеріали кандидатської дисертації Н.Л.Височіної «Самооцінка кваліфікованих шахістів та її вплив на результати спортивної діяльності» в докторській дисертації жодним чином не використовувалися.

Вищезазначене дозволяє визнати дисертацію «Психологічне забезпечення у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті» завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам п. 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.829.01 та паспорту спеціальності 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт, а її автор – Височіна Надія Леонідівна – на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту.

**Офіційний опонент,
президент Національного
олімпійського комітету України,
доктор наук з фізичного
виховання та спорту**

С.Н.Бубка